

Ψυχογλωσσολογικά ευρήματα για τους κλινικούς δείκτες πρώιμης διάγνωσης στην Ειδική Γλωσσική Διαταραχή

Σπυριδούλα Βαρλοκώστα

Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ημερίδα «Γλωσσικές διαταραχές στα παιδιά και τους εφήβους: θέματα οριοθέτησης, αξιολόγησης και παρέμβασης»

ΕΚΠΑ & University of Roehampton

Αμφιθέατρο «Άλκης Αργυριάδης», ΕΚΠΑ, 23 Μαΐου 2015

Στόχος της ομιλίας

- Σύντομη ανασκόπηση της βιβλιογραφίας για το γραμματικό έλλειμμα στην Ειδική Γλωσσική Διαταραχή σε ελληνόφωνα παιδιά, με έμφαση στο έλλειμμα στην κλιτική μορφολογία.
- Συγκριτική αξιολόγηση των πορισμάτων παρά την ανομοιογένεια των ερευνών, με στόχο την ανάδειξη των γραμματικών φαινομένων που μπορούν να αποτελέσουν κλινικούς δείκτες για πρώιμη αξιολόγηση και χρήζουν συστηματικής παρέμβασης.

Ειδική Γλωσσική Διαταραχή (ΕΓΔ) Specific Language Impairment (SLI)

- Επιλεκτική και άγνωστης αιτιολογίας αναπτυξιακή διαταραχή που χαρακτηρίζεται από *αργή ανάπτυξη του λόγου*, με το γλωσσικό επίπεδο του παιδιού να είναι σημαντικά κατώτερο του μη λεκτικού νοητικού του επιπέδου.
- Η περιορισμένη αυτή γλωσσική ικανότητα δεν μπορεί να αποδοθεί σε ακουστικό έλλειμμα, σε χαμηλή μη λεκτική (πρακτική) νοημοσύνη, σε νευρολογική βλάβη, σε περιβαλλοντικούς παράγοντες ή σε ψυχολογικά προβλήματα (Bishop 1992, Tomblin & Zhang 1999, Woods 1985).

Γενικά χαρακτηριστικά ΕΓΔ(παρά την ετερογένεια)

- Δυσκολίες σε όλα τα γλωσσικά υποσυστήματα (φωνολογία, λεξικό, μορφολογία, σύνταξη, σημασιολογία, πραγματολογία).
- Δυσκολίες στην παραγωγή ή/και στην πρόσληψη.
- **Σήμα κατατεθέν/hallmark:** Ιδιαίτερη δυσκολία στην *κλιτική μορφολογία* (κλιτικά μορφήματα Συμφωνίας Υ-Ρ και Χρόνου) και στη *σύνταξη* (σύνθετες δομές, όπως οι παθητικές ή οι ερωτηματικές προτάσεις).
- Δυσκολίες στη *φωνολογική μνήμη εργασίας* (phonological short-term memory).

Η ΕΓΔ διαγλωσσικά

- Υπάρχει ένας κοινός παρανομαστής της ΕΓΔ διαγλωσσικά;
- Υπάρχουν ελλείμματα που χαρακτηρίζουν το γλωσσικό προφίλ των παιδιών με ΕΓΔ ανεξάρτητα από τη γλώσσα που αποκτούν;
- Leonard (2014): Οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα παιδιά με ΕΓΔ είναι συνάρτηση των χαρακτηριστικών της γλώσσας την οποία αποκτούν.
- Δυσκολίες στην τυπική ανάπτυξη → δυσκολίες στην ΕΓΔ.
- *Κλινικοί δείκτες* (clinical marker) στην ΕΓΔ → συνάρτηση των χαρακτηριστικών της γλώσσας.

ΕΓΔ και κλιτική μορφολογία

Τυπική ανάπτυξη σε γλώσσες με πλούσια κλιτική μορφολογία:

- Wexler (1998): Υπόθεση της Πολύ Πρώιμης Γνώσης της Κλίσης (Very Early Knowledge of Inflection)
 - Hoekstra & Hyams (1995): Υπόθεση της Πρώιμης Μορφοσυντακτικής Σύγκλισης (Early Morphosyntactic Convergence)
- Προβλέπεται έλλειμμα στις κατηγορίες Συμφωνία Υ-Ρ ή/και Χρόνος στην ΕΓΔ στα ελληνικά όπως έχει διαπιστωθεί στα αγγλικά;

Κλιτική μορφολογία στην Ελληνική: Συμφωνία Υ-Ρ και Χρόνος

Συμφωνία Υ-Ρ

- Varlokosta et al. (1998), Varlokosta (2005): κατάκτηση της Συμφωνίας Υ-Ρ παρά την υπεργενίκευση της κατάληξης –ει (ανοίξει, αντί ‘να ανοίξεις’, φάει, αντί ‘θα φάω’).

Χρόνος (Αόριστος)

- Clahsen & Stavrakaki (2009): η κατάκτηση των ‘σιγματικών’ ρημάτων (γράφω-έγραψα, μιλάω-μίλησα) προηγείται της κατάκτησης των ‘μη σιγματικών’ (τρώω-έφαγα, πλένω-έπλυνα).

ΕΓΔ και κλιτική μορφολογία στην Ελληνική: Συμφωνία Υ-Ρ και Χρόνος

Clahsen & Dalalakis (1999): αυθόρμητος λόγος
κοριτσιού 5.5 ετών:

■ **Συμφωνία Υ-Ρ: 45%**

- 2^ο ΕΝ και 2^ο ΠΛ (22% και 3%)
- υπεργενίκευση 3^{ου} ΕΝ (46% των ρηματικών τύπων φέρουν την κατάληξη -ει)

■ **Αόριστος Χρόνος: 97%**

Σταυρακάκη (1996/1999) (στο ίδιο παιδί):

■ **Συμφωνία Υ-Ρ: 67%**

- υπεργενίκευση του 3^{ου} ΕΝ (36%)

■ **Χρόνος: Ενεστώτας 95%, Αόριστος 97%**

ΕΓΔ και κλιτική μορφολογία στην Ελληνική: Συμφωνία Υ-Ρ και Χρόνος

Βαρλοκώστα (2000): αυθ. λόγος αγοριού 3.8 ετών:

- Συμφωνία Υ-Ρ: Υπεργενίκευση 3^{ου} ΕΝ (50%)
- Χρόνος: Ενεστώτας: **92%**, Αόριστος: **96%**

Διαμαντή (2000): αυθ. λόγος κοριτσιού 4.1 ετών:

- Συμφωνία Υ-Ρ: παραγωγική (πάνω από **70%**) με εξαίρεση το 2^ο ΠΛ (28%) (υπεργενίκευση –ει)
- Έλλειμμα στους **παρελθοντικούς χρόνους**:
 - **Αόριστος 6%** (72% ενεστώτας και 28% παράληψη)
 - Ενεστώτας 86%

Σταμούλη (2000) (ίδιο παιδί 2 μήνες αργότερα):

- Συμφωνία Υ-Ρ: **98%**
- **Αόριστος χρόνος: 57%**

ΕΓΔ και κλιτική μορφολογία στην Ελληνική: Συμφωνία Υ-Ρ και Χρόνος

Μαστροπαύλου (2006)

- N=10 παιδιά με ΕΓΔ, 4.1 – 5.9 ετών (Μ.Η. 5.0)
- Εκμαίευση αόριστου χρόνου με ρήματα και ψευδορήματα
- **Δυσκολία στα ρήματα χωρίς αύξηση:**
 - Ρήματα χωρίς αύξηση: ΕΓΔ: **71%** ΓΗ: 89%, ΧΗ: 96%
φιλάω – φίλησα, διαβάζω – διάβασα
 - Ρήματα με αύξηση: ΕΓΔ: **92%** και 98%, ΓΟ: 99%
παίζω – έπαιξα, πλένω – έπλυνα
 - Ρήματα με διαφορετικό θέμα: ΕΓΔ: **85%**, ΓΟ: 100%, ΧΟ: 100%
βλέπω – είδα, μπαίνω – μπήκα
- Γραμματικό έλλειμμα στη μορφολογική διάκριση του χρόνου – τα παιδιά με ΕΓΔ αντιπαρέρχονται του ελλείμματος χρησιμοποιώντας φωνολογικές ενδείξεις (phonological cues) και λεξικά αποθηκευμένες πληροφορίες (lexically stored information).

ΕΓΔ και κλιτική μορφολογία στην Ελληνική: Συμφωνία Υ-Ρ και Χρόνος

Smith (2008)

- N= 9 παιδιά με ΕΓΔ, 4.9 – 6.9 ετών (Μ.Η 5.11)
- Εκμαίευση αόριστου χρόνου με ρήματα
- Παραγωγή παρατατικού αντί αόριστου
- **Παραγωγή αόριστου**
 - ΕΓΔ: **55%**, ΓΗ: 42%, ΧΗ: 67%
- Καμία διαφοροποίηση ανάμεσα στις διαφορετικές κατηγορίες ρημάτων (με ή χωρίς αύξηση και διαφορετικό θέμα – 62.5%, 61.6%, 62.9%)
- **Συμφωνία Υ-Ρ: 83%**
- Διαφοροποίηση ανάμεσα στον χρόνο και τη συμφωνία Υ-Ρ
- Δυσκολίες στο 2^ο ΠΛ, το 1^ο ΠΛ και το 2^ο ΕΝ και υπεργενίκευση της κατάληξης -ει (41%)

ΕΓΔ και κλιτική μορφολογία στην Ελληνική: Συμφωνία Υ-Ρ και Χρόνος

Stavrakaki et al. (2013)

- N=18, 6.0 to 14.4 ετών (Μ.Η. 9.4)
- Εκμαίευση αόριστου χρόνου με ρήματα και ψευδορήματα
- Καλύτερη επίδοση στα ‘σιγματικά’ ρήματα παρά στα ‘μη σιγματικά’, αλλά υψηλότερη παραγωγή ‘μη σιγματικών’ και στη συνθήκη ‘σιγματικών’ και στη συνθήκη ‘μη σιγματικών’ (→ **επιλεκτικό έλλειμμα** στα ‘σιγματικά’).
- Η γραμματική κατηγορία του Χρόνου είναι διατηρημένη αλλά υπάρχει μορφολογικό έλλειμμα στον σχηματισμό του αόριστου των ‘σιγματικών’ ρημάτων.

ΕΓΔ και κλιτική μορφολογία στην Ελληνική: Συμφωνία Υ-Ρ και Χρόνος

Varlokosta & Nerantzini (2015)

- N=13, 5.2 to 7.10 ετών (Μ.Η. 6.1)
- Εκμαίευση αόριστου χρόνου με ρήματα και ψευδορήματα
- **Παραγωγή παρατατικού** αντί αόριστου
 - ΕΓΔ: **75%** παρελθοντικός χρόνος, **44%** Αόριστος χρόνος
 - Γ.Η.: > 90% παρελθοντικός χρόνος, 51% Αόριστος χρόνος
 - Χ.Η.: > 88% παρελθοντικός χρόνος, 62.6% Αόριστος χρόνος
- Καμία διαφοροποίηση ανάμεσα στις διαφορετικές κατηγορίες ρημάτων (με ή χωρίς αύξηση και διαφορετικό θέμα – 68%, 77%, 77%) (Μαστροπαύλου ☹, Smith 😊).
- Καλύτερη επίδοση στα ‘σιγματικά’ ρήματα παρά στα ‘μη σιγματικά’ (Stavrakaki et al. 😊) αλλά δεν υπήρξαν ενδείξεις επιλεκτικού ελλείμματος στα ‘σιγματικά’ (Stavrakaki et al. ☹).
- Διαφορά ΕΓΔ και Χ.Η. στα ‘σιγματικά’.
- Διαφορά ΕΓΔ και Γ.Η. και Χ.Η. στα ‘μη σιγματικά’.

ΕΓΔ και κλιτική μορφολογία στην Ελληνική: Συμφωνία Υ-Ρ και Χρόνος

- Δεν συμφωνούν όλες οι έρευνες στην ύπαρξη επιλεκτικών ελλειμμάτων →
- Κριτήριο διάγνωσης η διαφορά στην επίδοση παιδιών με ΕΓΔ και παιδιών με αντίστοιχη Χ.Η.
- Συμφωνία Υ-Ρ
→ Υπεργενίκευση της κατάληξης *-ει* στα πρώιμα στάδια κατάκτησης
- Χρόνος: δεν υπάρχει σύγκλιση απόψεων στην ύπαρξη επιλεκτικής διαταραχής
→ Δυσκολίες στον Αόριστο χρόνο ('σιγματικά' και 'μη σιγματικά' ρήματα) και στα πρώιμα και στα μεταγενέστερα στάδια κατάκτησης

Στοιχεία Ονοματικής Φράσης (ΟΦ): κλιτικά, οριστικό άρθρο, συμφωνία γένους

Tsakali & Wexler (2004)

- N=15, 2.4 – 3.0 ετών, **99%**

Smith, Edwards, Stojanovick & Varlokosta (2008)

- N=9, 2.10 – 4.3 (M.H. 3;6), **94%**

Manika, Varlokosta & Wexler (2011)

- N=27, 3.1 – 6.0 (M.H.: 3;10), **96%**

Varlokosta et al. (2015) – COST A33

- Πειραματική μελέτη σε 17 γλώσσες επιβεβαιώνει την παραγωγή και σωστή χρήση των κλιτικών σε κλιτικές-γλώσσες (clitic languages) και των ισχυρών τύπων της προσωπικής αντωνυμίας σε αντωνυμικές-γλώσσες (pronoun languages).

ΕΓΔ: Επιλεκτική διαταραχή στην ΟΦ;

Tsimpli & Stavrakaki (1999) (ίδιο παιδί με τους Clahsen & Dalalakis (1999) και Σταυρακάκη (1996/1999), κορίτσι 5.5 ετών):

■ **Επιλεκτική γραμματική διαταραχή** στην παραγωγή του οριστικού άρθρου και των κλιτικών σε θέση άμεσου αντικειμένου.

- Κλιτικά σε θέση ΑΑ: 1^ο πρόσ 50%, 2^ο πρόσ 33%, 3^ο πρόσ 3.5%
- Κλιτικά γενικής (κτητικές αντωνυμίες): 1^ο 94%, 2^ο 81%, 3^ο 100%
- Ισχυροί τύποι της προσωπικής αντωνυμίας: 100%
- Οριστικό άρθρο: 5.5%
- Αόριστο άρθρο: 72%

Tsimpli (2001): αυθόρμητος λόγος, N=7, 3.5 έως 7 ετών:

- Ενεστώτας: 97%, Αόριστος: 97%
- Οριστικό άρθρο: 12%
- Κλιτικά σε θέση ΑΑ: 1^ο: 50%, 2^ο: 27%, 3^ο: 4%
- Κλιτικά σε γενική: 1^ο: 98%, 2^ο: 86%, 3^ο: 100%
- Ισχυροί τύποι της προσωπικής αντωνυμίας: σχεδόν 100%

ΕΓΔ: Επιλεκτική διαταραχή στην ΟΦ;

Smith, Edwards, Stojanovick & Varlokosta (2008):

N= 9 παιδιά με ΕΓΔ, 4.9 – 6.9 ετών (Μ.Η 5.11)

- Δυσκολίες στην παραγωγή των κλιτικών σε θέση ΑΑ και ΕΑ αλλά όχι στην παραγωγή του οριστικού άρθρου
 - Παραγωγή **κλιτικών**: **64%**
 - Σωστή παραγωγή κλιτικών ΑΑ: 43%, σε γενική: 32%
 - Παράλειψη κλιτικών ΑΑ: 18%, κλιτικών σε γενική: 29%
 - Παραγωγή **οριστικού άρθρου**: **88%**
 - Παραγωγή κτητικών αντωνυμιών: 80%

Manika, Varlokosta & Wexler (2011): N=19, 4.10 – 8.1 ετών

- Δεν καταδεικνύονται δυσκολίες ούτε στην παραγωγή των κλιτικών ούτε στην παραγωγή του οριστικού άρθρου
 - **ΕΓΔ**: **95%** κλιτικά, **98%** οριστικό άρθρο
 - Γ.Η.: 96% κλιτικά και 98% οριστικό άρθρο

ΕΓΔ: Επιλεκτική διαταραχή στην ΟΦ;

Varlokosta, Konstantzou & Nerantzini (2013): N=5 παιδιά με ΕΓΔ, 5.11 – 6.8 ετών (Μ.Η.: 6.3) – Εκπαίδευση με 2 διαφορετικές δοκιμασίες (COST A33, COST IS0804)

- Υψηλό ποσοστό **κλιτικών (85%, 74%)**
- **Λάθη στη συμφωνία γένους** κλιτικού-ουσιαστικού
 - ΕΓΔ: Γραμματικά και σημασιολογικά λάθη
 - Γ.Η: Κυρίως σημασιολογικά λάθη (επιλογή γένους στο κλιτικό με βάση το φυσικό γένος αντί το γραμματικό, π.χ. *την χτένισε [το κορίτσι]*)

Arhonti (2007): N=18 παιδιά με ΕΓΔ, 4.10 – 8.2 ετών

- Δοκιμασία άμεσης επανάληψης
- Η επανάληψη προτάσεων με **οριστικό άρθρο (69%)** δεν είναι καλύτερη από εκείνη με **αόριστο άρθρο (51%)**.
- Η επανάληψη προτάσεων με **ισχυρούς τύπους** της προσωπικής αντωνυμίας (**36%**) δεν είναι καλύτερη από εκείνη με **κλιτικά (24%)**.

ΕΓΔ: Επιλεκτική διαταραχή στην ΟΦ;

Γραμματικό γένος

Μαστροπαύλου (2006)

- N=10 παιδιά με ΕΓΔ, 4.1 – 5.9 ετών (Μ.Η. 5.0)
- Σωστή απόδοση/συμφωνία γένους στο άρθρο σε δομές Άρθ-Ουσ
- Λάθη στην **απόδοση/συμφωνία γένους** στο άρθρο και επίθετο σε δομές Αρθ-Επθ-Ουσ, Επθ-Ουσ

Varlokosta & Nerantzini (2013)

- Δυσκολίες στα παιδιά με ΕΓΔ στην **απόδοση/συμφωνία γένους** στο άρθρο σε δομές Άρθ-Ουσ

- **Επιλεκτική διαταραχή**

- ΕΓΔ: καλύτερη επίδοση στα Ουδ παρά στα Αρσ και Θηλ
- Γ.Η.: καλύτερη επίδοση στα Αρσ παρά στα Ουδ και Θηλ

ΕΓΔ: Επιλεκτική διαταραχή στην ΟΦ;

- Και στο πεδίο της ΟΦ, δεν συμφωνούν όλες οι έρευνες στην ύπαρξη επιλεκτικών ελλειμμάτων
→
- **Κλιτικά ΑΑ**
 - Πιθανόν κριτήριο διάγνωσης στα πολύ πρώιμα στάδια κατάκτησης
- **Συμφωνία Γένους**
 - Κριτήριο πρώιμης διάγνωσης
 - Επιλεκτική διαταραχή

Συμπεράσματα...

■ Συμφωνία Υ-Ρ

- Υπεργενίκευση της κατάληξης *-ει* σε πρώιμα στάδια.

■ Χρόνος

- Δυσκολία στον Αόριστο χρόνο σε πρώιμα και μεταγενέστερα στάδια.
- Δεν συγκλίνουν όλες οι έρευνες στην ύπαρξη επιλεκτικής διαταραχής σε ρήματα με αύξηση ή χωρίς αύξηση ή στα 'σιγματικά' ρήματα.

■ Κλιτικά

- Οι περισσότερες έρευνες δεν συγκλίνουν στην ύπαρξη επιλεκτικής διαταραχής στα κλιτικά.

■ Γραμματικό γένος

- Σύγκλιση ερευνών στην ύπαρξη επιλεκτικής διαταραχής σε δομές με Αρθ-(Επθ)-Ουσ

Ευχαριστώ!

varlokosta@phil.uoa.gr